

האם עונש מוות מרתיע או גורם לאכזריות יתר?

אברהם טננבוים (שופט)

מבוא

האם עונש המוות אכן מרתיע רוצחים ועבריינים בפוטנציה? ספרות רבה נכתבה על כך אולם, ברשימתנו נבקש להתמקד במחקריה של פרופ' שפרד (Joanna Shepherd)¹. כמו גם מאמרים רבים אחרים בעת האחרונה, המאמר מתבסס על שיטות סטטיסטיות מתוחכמות ומגוונות, המופעלות על סט נתונים גדול. לגופו של עניין, המאמר מעלה תיאוריה חדשנית ומפתיעה במקצת אך על פניה נראית הגיונית. בקצרה, טענתה היא שעונש המוות מרתיע אם, ורק אם, מוציאים להורג מספיק אנשים...

כדי להבין את הטענה יש צורך להכיר את האווירה וההקשר שבהם נכתב מאמר זה. לצורך כך נציג תחילה בקצרה את הספרות הרלוונטית בנושא ואחר כך נתייחס לדעה האמורה.

עונש מוות, הרתעה, ואכזריות יתר – מהתנ"ך ועד ימינו

התומכים בעונש המוות מעלים צידוקים רבים בנוסף להרתעה כגון גמול, מניעה, כפרה, שלא לדבר על הצידוקים הדתיים והמטאפיזיים. אולם, אחת התכליות המרכזיות, אם לא המרכזית, הייתה ההרתעה. כבר בשחר תולדות הענישה נטען כי עונש מוות מרתיע עבריינים ומונע מקרי רצח עתידיים בבחינת "וכל העם ישמעו וייראו" (דברים י"ג יב'). הרחמנות על הרוצחים ואי הוצאתם להורג נתפסו כאכזריות כלפי הקורבנות העתידיים.²

אלא שכבר לפני מאות שנים היו כאלה שהתנגדו לעונש מוות מסיבות שונות. המחלוקת היא עתיקת יומין ואף מופיעה במקורותינו. כבר במשנה אמרו רבי עקיבא ורבי טרפון "אילו היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם" (מסכת מכות פרק א' משנה י'). כבר באותה תקופה השיב כנגדם רבן שמעון בן גמליאל "אף הן מרבין שפיכות דמים בישראל" (שם). לכאורה לפחות, נימוקו של רבן שמעון בן גמליאל הוא ההרתעה.

הויכוחים על עונש המוות המשיכו במהלך השנים. במאה השבע עשרה התנגד השופט האנגלי המפורסם הלורד קוק (Sir Edward Coke) לעונש מוות על סמך ניסיונו הוא. לטענתו, שלח מאות לגרדום ולא ראה כל ירידה בפשיעה.³ במאה השמונה עשרה התנגדו לעונש המוות הקרימינולוג האיטלקי המפורסם המרקיו בקרייה (Cesare Beccaria)⁴ כמו גם הריפורמטור האמריקאי בנג'מין רוש (Benjamin Rush)⁵. נציין כי היו גם דעות (בשנת 1701) שטענו כי עונש המוות המקובל איננו מספיק מרתיע ומן הראוי להוציא להורג אנשים בצורה שתגרום להם סבל רב יותר עד ליציאת נשמתם.⁶

רוש היה גם בין הראשונים שהעלו את טענת אכזריות היתר (Brutalization). הטענה כי בחברה שבה קיים עונש המוות, הוא מהווה דוגמא לציבור כי מותר ואפילו צריך לעיתים לרצוח. במילים פשטניות במקצת ניתן לומר שחברה המצדיקה עונש מוות גורסת כי טוב ומוצדק להרוג אנשים, וכי אין ערך מיוחד לחיי אדם. היא מחנכת את הציבור לקיומה של תרבות אלימה המוציאה להורג אנשים. אלא שמסקנה לוגית מעונש המוות היא שלפעמים החברה לא הורגת את האנשים המתאימים, ואז מן הראוי שהאזרח יוציא לפועל את העונש ויהרוג בעצמו את מי שמגיע לו למוות.⁷

מחקרים סטטיסטיים לגבי יעילות ההרתעה של עונש המוות, מסלין וארליך עד ימינו

הטענות שהעלינו לעיל התבססו בעבר על אינטואיציות שונות של חוקרים והוגי דעות ולא על מחקרים מדעיים. רק בשנות השלושים של המאה העשרים נעשו מספר מחקרים השוואתיים לגבי עונש המוות. עיקר המחקרים עסקו בהשוואה של מספר מקרי הרצח במדינות ללא עונש מוות בארה"ב מול המדינות בארה"ב בהן קיים עונש מוות.⁸ במקביל נבדקה בעולם כולו ההשוואה בין ארצות שבהן קיים עונש מוות לבין ארצות שבהן איננו קיים. ההשוואה של סלין ועמיתיו (Thorstin Sellin) הראתה כי אין הבדלים מהותיים ומסקנתם הייתה שעונש מוות איננו מרתיע ואיננו משנה.⁹

הבעיה המתודולוגית של מחקרים אלה קשורה למצב שונה בין המדינות. ייתכן מאוד שבמדינה בלי עונש מוות מקרי המוות פחותים יותר אבל מסיבות שאינן קשורות לסיבות המוות, כגון מערכת סוציאלית חזקה יותר, אוכלוסייה שונה וכו'. במילים פשוטות יותר, לא ניתן להשוות בין מדינה למדינה ובין ארץ לארץ בגלל תנאים שונים בין מדינות.

כארבעים שנה אחרי המחקרים הראשוניים, בשנים 1975 ו-1976 התפרסמו מחקריו של ארליך (Issac Ehrlich) שגררו אחריהם מחלוקת גדולה.¹⁰ בקצרה, ארליך טען שעונש המוות מרתיע גם מרתיע רוצחים. הוא גם טען שניתן למדוד את מידת ההרתעה ועל פי חישוביו, כל הוצאה להורג מפחיתה בשבעה את מספר מקרי הרצח העתידיים. דהיינו, כל הוצאה להורג מצילה כשבעה-שמונה בני אדם שהיו נרצחים לולא התבצעה. חוקרים אחרים שהלכו אחריו הגיעו למסקנות מרחיקות לכת יותר והיו שטענו כי כל הוצאה להורג חוסכת שמונה עד עשרה מקרי רצח עתידיים (Steven K. Layson).¹¹

החידוש במחקרו של ארליך היה ניסיונו לבדוק גורמים רבים ולבודד את השפעתו של עונש המוות לצורך כך עשה שימוש בטכניקה הידועה של רגרסיה לינארית (Linear Regression). אין זה המקום להסביר בפרוטרוט את הטכניקה, אולם ניתן דוגמא פשוטה. נניח כי אנו רוצים לדעת אילו גורמים משפיעים על גובהו של צמח הבמבוק ומה מידת השפעתו של כל גורם בממוצע. הגורמים

המקובלים הם, למשל, כמות המים בה הושקה, תנאי האור, הטמפרטורה, האדמה וכו'. דהיינו, ברור כי כל הגורמים משפיעים ואנו מעוניינים לדעת את מידת השפעתו של כל גורם. לצורך כך נבדוק מספר גדול ככל האפשר של צמחי בקבוק, נמדוד הן את הגובה והן כל אחד מהגורמים, ואחר כך באמצעות הרגרסיה הלינארית נגיע פחות או יותר למסקנה.

תוך כדי שימוש בטכניקה זו מדד ארליך את כל מקרי הרצח וההוצאות להורג בין השנים 1934 ו-1969 והגיעה למסקנה כי כל הוצאה להורג "חוסכת" בין שבעה לשמונה מקרי רצח עתידיים. אם כי כדין כל מדען הגון, סייג את מסקנותיו במידת האפשר.

המחקרים של ארליך וההולכים בעקבותיו שימשו מאוד את כל תומכי עונש המוות בארה"ב שהביאו אותם כראיה לכך שעונש מוות מרתיע רוצחים ויש לעשות בו שימוש נרחב יותר.

כנגד מחקריו של ארליך יצאו רבים.¹² טענותיהם העיקריות היו לגבי הטכניקה והמתודה שבה השתמש ארליך. חלקם טענו כי בחינה מדוקדקת יותר תביא לתוצאות סותרות. הסיבה לויכוח ברורה. כשנתנו את הדוגמא של הצמח וגובה הצמיחה הרי מדובר בנתונים ברורים שקל למדוד ולכמת אותם. קל למדוד את כמות המים, את שעות האור, את טיב האדמה וכו'. אולם, כשמדובר במדעי החברה הרי יש לנו ויכוח גדול על המשתנים. מה גורם לרצח? גנים? חינוך? חינוך לקוי? הורים לא מתאימים? וכו'. אילו משתנים יש למדוד ואילו לא? ואפילו אם נסכים למשתנים כיצד למדוד אותם? איך מודדים חינוך פגום? אישיות מופרעת? ועוד כהנה וכהנה. ואפילו אם נחליט איך למדוד מי יהיה ערב לנו כי המספרים שקבלנו מדוייקים? ועוד.

בינתיים, כידוע, השתנה החוק בארה"ב. בשנת 1972 החליט בית המשפט העליון שעונש מוות כפי שבוצע עד לאותה תקופה הוא בניגוד לחוקה האמריקאית וביטלו (Furman v. Georgia).¹³ מדינות ארה"ב השונות שינו את חוקיהן בהתאם והדבר אושר ע"י בית המשפט העליון בארה"ב בשנת 1976 (Gregg v. Georgia).¹⁴ כתוצאה מכך חידשו רוב מדינות ארה"ב את עונש המוות, לפחות בספר החוקים. נציין כי נכון לתחילת שנת 2005, נראית בחמש השנים האחרונות ירידה במספר עונשי המוות ומספר ההוצאות להורג בארה"ב (אולי בגלל ירידה בפשע בכלל).

החל משנת 1995 יצא גל חדש של מחקרים שעסק בהשפעות הוצאות להורג החל משנת 1976, השנה בה הוחזר עונש המוות למעשה בארה"ב. רוב המחקרים טענו כי מצאו אפקט של הרתעה בעונש המוות אך היו גם מחקרים שלא מצאו אפקט שכזה, ואף כאלה שטענו כי האפקט הוא שלילי ומתאים לרעיונות אכזריות היתר (Brutalization).¹⁵

מטבע הדברים, תומכי עונש המוות ומתנגדיו בחרו להם איש איש את המחקרים הנוחים לו ותקפו את המחקרים שכנגד בנימוקים שונים ובעיקרם על רקע מתודולוגי.

המחקרים שלפנינו

חידושו של מחקרה של שפרד הוא בניסיון לברר ולמצוא מדוע ישנם הבדלים כה מהותיים בין מחקרים שונים. לכאורה, המסקנות היו צריכות להיות דומות שכן רוב החוקרים משתמשים בטכניקות דומות. הטענה המרכזית היא כי כל המחקרים שגילו כי עונש מוות מרתיע בדקו מידע שכלל את כל ארה"ב. לעומת זאת, כל אלה שטענו שעונש מוות איננו מרתיע ואולי אפילו להיפך, בדקו מקומות מסוימים ומדינות שונות בארה"ב.

הסיבה, לגרסתה של שפרד, היא שהשפעתו של עונש המוות שונה ממדינה למדינה באופן מהותי. בדיקה שערכה על כל מדינה ומדינה לחוד הראתה כי בחלק מהמדינות עונש מוות מרתיע בעוד שבחלקן הוא איננו מרתיע כלל ואולי אפילו גורם לעלייה במספר מקרי הרצח.

בדיקה מעמיקה יותר העלתה, לטענת המחקר, כי המדינות שבהן עונש המוות מרתיע הן אלו בהן עונש המוות מבוצע באופן שיטתי וכמות ההוצאות להורג משמעותית. המחקר גורס כי כדי שעונש המוות ירתיע יש צורך במעבר "סף" מסוים. אם מספר המוצאים להורג נמוך ומתחת לסף זה הרי התפיסה היא שעונש המוות איננו מבוצע ואיננו מרתיע איש. אם לעומת זאת עונש המוות מבוצע לעתים תכופות יותר הרי הוא מרתיע.

זו הסיבה לטענתה שבניתוח של כלל ההוצאות להורג בארה"ב התברר שעונש המוות מרתיע. זאת משום שבמספר מדינות בהן הוציאו להורג כמות גדולה יותר של אנשים הייתה השפעתו חזקה. לכן בניתוח הכללי הייתה השפעה של אותן מדינות שבהן יותר אנשים הוצאו להורג. טקסס, למשל, היא המדינה הבולטת ומשנת 1976 הוצאו בה להורג 432 איש (18 בשנת 2008). כרגע כ-373 איש ממתינים בתור (נגזר עליהם גזר דין מוות והם נמצאים בהליכי ערעור שונים). בממוצע יש לנו יותר מעשר הוצאות להורג לשנה. אם אכן כל חודש מוצא אדם להורג, וכל הוצאה להורג מפורסמת רבות באמצעי התקשורת, אין להתפלא על כך שעונש המוות מרתיע. לעומת זאת, מדינות שבהן עונש המוות בוצע מספר פעמים בודד הרי באלו אין כל הרתעה, ואולי אפילו להיפך.

ההשלכות למדיניות חברתית ברורות מהמחקר. אם רוצים כי עונש מוות ירתיע צריכים אנו להוציא להורג כמות גדולה יותר של אנשים. המסקנה ברורה אבל בעייתית שכן אחרי ככלות הכל שום מדינה דמוקרטית לא מעוניינת להוציא להורג אנשים רבים. שוב, בדברנו על אנשים רבים אנו מדברים אולי על מספר הוצאות להורג בשנה, אולם לא ברור שהציבור חפץ בכך.

גם מחקר זה של פרופ' שפרד כמו הקודמים לו איננו מסיים את הפולמוס הציבורי על עונש המוות. מן הסתם גם לגביו ייטענו טענות טכניות שונות מן הגורן ומן היקב. חילוקי הדעות בנושא זה הם לא רק מדעיים אלא אמוציונלים ורגשיים ואלה לא תמיד תלויים בעובדות.

הויכוח כפי הנראה לא יסתיים עם מאמר זה אבל אין ספק שטענותיה מעניינות.

¹ מבין מחקריה הרבים בנושא, אנו מבקשים להזכיר בעיקר את מאמרה המסכם יחסית בתחום:

Joanna M. Shepherd "Deterrence versus Brutalization: Capital Punishment's Differing Impacts Among States" Emory Legal Scholarship Working Paper Series Paper 1 (2004).

² בעניין זה מצוטט המדרש "אמר רבי יהושע בן לוי, כל שהוא רחמן על אכזרים, לסוף נעשה אכזר על רחמנים", והדוגמא היא של שאול מלך ישראל שחמל על אגג מלך עמלק שבסופו של דבר טבח בנוב עיר הכהנים והרג את כולה כולל נשים וטף (ראו ילקוט שמעוני על ספר שמואל א' רמז קכ"א, עמ' סח', מהד' וגשל ירושלים, תשס"ג).

³ Brian p. Block & John Hostettler **Hanging in the Balance: A History of the Abolition of Capital Punishment in Britain** (Waterside Press, 1997), p. 20.

⁴ ראו: <http://www.iep.utm.edu/b/beccaria.htm#Against%20Capital%20Punishment> (כל האתרים ברשימה נצפו בראשית יוני 2009).

⁵ ראו דבריו באתר: <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/documents/amendVIII16.html>

⁶ בין אלה מוכרת הדעה שטענה כי "Hanging is not punishment enough". האלטרנטיבות שהוצעו אינן ברורות לגמרי אך הוצע, למשל, כי ראשית ירוסק גופו של העבריין על הגלגל, אח"כ ייתלה כשהוא ארוך ובסופו של דבר ימות ברעב (בין שאר ההצעות). בנוסף, נטען כי מן הראוי שבתקופת המשפט ועד להוצאה להורג יורעב העבריין ויוצא להורג כשהוא צבוע בצבעי קלון ועוד. העונשים הוצעו לרוצחים, שודדי דרכים, ופורצים לבתים. ראו בעניין זה:

<http://www.earlymodernweb.org.uk/waleslaw/hanging.htm>

⁷ William Bowers & Glenn Pierce "Deterrence or Brutalization: What is the Effect of Executions?" **Crime and Delinquency**, Vol. 26 p. 453-484.

⁸ Karl Schuessler "The Deterrent Influence of the Death Penalty" **Annals of the Academy of Political and Social Science** Vol. 284 p. 54-62 (1952); Richard Lempert "The Effect of Executions on Homicides: A new look in an old light" **Crime and Delinquency** Vol. 29 p.88-115(1983); Derral Cheatwood "Capital Punishment and the Deterrence of Violent Crime in Comparable Counties", **Criminal Justice Review** Vol. 18 p. 165-181.

⁹ Thorsten Sellin *The Death Penalty* (Philadelphia: American Law Institute, 1959).

¹⁰ Isaac Ehrlich "The Deterrent Effect of Capital Punishment: A Question of Life and Death, **American Economic Review**, Vol. 65 p. 397 (1975); Isaac Ehrlich "Capital Punishment and Deterrence-Some Further Thoughts and Additional Evidence", **Journal of Political Economic**, Vol. 85 p. 741 (1977).

¹¹ "Homicide and Deterrence: A Reexamination of the United States Time-Series Evidence,"

Southern Economic Journal, July 1985, 68-89.

¹² W. J. Bowers & J. L. Pierce "The illusion of Deterrence in Isaac Ehrlich's work on Capital Punishment" **Yale Law Journal**, Vol. 85 p. 187 (1975); Robert G. Hann Deterrence and the Death Penalty (Solicitor General, Ottawas, 1977).

¹³ *Furman v. Georgia*, 408 U.S. 238 (1976)

¹⁴ *Gregg v. Georgia*, 428 U.S. 153 (1976)

¹⁵ לסיכום קצר של המאמרים השונים, ראו מאמרה של Shepherd בהערת שוליים 1 עמ' 6-8.